

Bulletin Nr 3

September 2006

Hösten 2006

Av Andreas Johansson och Kristina Abiala

E-post: kristina.abiala@sh.se
andreas.johansson@sh.se

När detta skrivs samlas regntunga skyar över Södertörn. Efter en lång sommar har hösten kommit och med den så också en ny utgåva av *Bulletinen*.

I det här numret beskriver Karin Dawidson Rumäniens väg mot EU-medlemskap medan Ingmar Oldberg reflekterar över historiens roll i dagens Estland. Joachim Philipsson och Per-Arne Bodin kommenterar den tidigare publicerade artikeln av Pål Kolstø från *Bulletinen* nr 1-2 tidigare i år angående nationalism och ekonomisk konkurrens i Ryssland. Under ”bokanmälningar” återvänder Thomas Lundén till sin tonårsbokhylla, vilket leder honom in på spåret av ett författaröde som förundrar.

I maj gick Leif Kihlsten bort efter en längre tids sjukdom. Han var en viktig profil inom svenska Östeuropakretsar och likaså aktiv inom Sällskapet. För att de minnesord som cirkulerat på Ligan och annorstädes inte ska försvinna i cyberrymden, innehåller det här numret en samling texter som knyter an till Leifs liv och gärning.

Glädjande nog är det flera personer som har hört av sig om eventuella bidrag till *Bulletinen*. Ämnena är spännande och kommer säkert att väcka intresse i framtida nummer. Som redaktörer tackar vi för och uppmuntrar alla sådana förfrågningar och förslag, både från Sällskapets egna led och utanför. *Bulletinen* blir inte bättre än vad vi tillsammans gör den!

Manusstopp för nr 4 2006 är satt till 24 november.

Rumäniens väg mot EU

av Karin Dawidson¹

Forskare vid Swedish Agency for Development Evaluation

E-post: karin.dawidson@sadev.se

Det finska ordförandeskapet har uttryckt sitt starka stöd för ett rumänskt EU-medlemskap 2007 men understryker att det fortfarande finns politikområden där Kommissionen ger ”gult ljus”, som i höst kan växla till rött och skjuta upp medlemskapet till 2008. Även om antalet ”allvarligt problematiska områden” minskat vill man se ökad reformtakt vad gäller offentliga förvaltningen, rättssektorn, anti-korruptionsarbetet, kampen mot människohandeln, barns- handikappades och minoriteters rättigheter, samt inom psykvården och i fängelserna. Europaparlamentet och Ministerrådet antog i juni 2006 deklarationer till stöd för Rumäniens medlemskap 2007 - under förutsättning att kvarstående problem löses till dess. Enligt Ministerrådet hänger det ytterst på politisk vilja.

---

¹ Ståndpunkterna i artikeln är författarens egna. Som praktikant vid svenska ambassaden i Bukarest 2005 rapporterade Dawidson bland annat om Rumäniens EU-anpassning samt politiska val och demokratisering i Moldavien. 2004 disputerade Dawidson vid Uppsala universitet på avhandlingen Property Fragmentation – Redistribution of land and housing during the Romanian democratisation process. *Bulletinen*-artikeln bygger på iakttagelser från vistelser i Rumänien 2000-2005, samt uppgifter från EU-kommissionen och rumänsk media, exempelvis TVR, Cotidianul, *Evinementul Zilei*, *Adevărul*, *România Liberă* under 2006.

I denna artikel belyses såväl återstående problem som de framsteg som skett inom Rumäniens EU-anpassning. Jag hoppas kunna ge en så nyanserad bild som möjligt av den specifikt rumänska kontext EU-anpassningen sker inom.

Parallellt med Kommissionens kritiska granskning har Rumänien tampats med en rad naturkatastrofer, såsom vårens kraftiga översvämningar; som i delar av landet medfört avstängningar av väg- och tågkommunikationer, förstörda skördar, raserade hus och ett antal dödsoffer; sommarens stormar som även de orsakat stor fysisk skada, samt spridningen av fågelinfluensan. Rumänska tv-inslag har under våren visat hur veterinärer förklarar för, ofta fattiga och ålderstigna, bybor i drabbade områden varför deras fjäderfå måste avlivas. Trots löften om ersättning möts veterinärerna av starkt motstånd från *babele*, gummorna. I Rumänien är fattigdomen speciellt utbredd på landsbygden och människorna här, som framtogs mark och boskap under kommunistregimen och som är dem som drabbats hårdast av översvämningarna, har inte speciellt stort förtroende för staten. Precis som i samband med översvämningarna förra året har president Băsescu kritiserat regeringen för handlingsförlamning och bokstavligen beordrat premiärminister Tăriceanu att "ta kommandot" för att hindra att influensan sprids ytterligare. Jordbruks- och hälsoministrarna anklagas för att ha skapat *carantine relaxate*, "avslappnade karantäner", - som omfattar djur men inte människor. Under sommaren har presidenten gjort uttalanden om att Rumäniens statliga institutioner är "mediokra", att de genom oviljan att genomföra reformer utgör det yttersta hindret mot Rumäniens EU-inträde. Băsescu gjorde sin karriär inom flottan och som Bukarests generalborgmästare (fram till presidentvalet 2004) blev han känd som en handlingens man. Băsescu var den som lät bygga upp huvudstadens infrastruktur och riva de olagliga kiosker. Hanteringen av fågelinfluensan, som drabbat hela 46 spridda zoner i Rumänien (inklusive Bukarest), är inte enbart en hälsoangelägenhet, den visar även på rumänska regeringens kapacitet att hantera kriser.

Antikorruptionsarbetet – framgång för kvinnlig minister i motvind

2005 var korruptionen ett av de främsta hindren för Rumäniens EU-inträde. Sedan dess har landets anti-korruptionsstrategi flyttat fokus från små- och medelstora fall till de verkliga korruptionshärvorna. Under justitieminister Monica Macoveis tuffa ledning skedde speciellt stora framsteg i mars 2006 när parlamentsledamöternas immunitet mot att ställas inför domstol upphävdes - efter långvariga och utbredda protester i parlamentet. Vidare har en ny policy med slumpmässig tilldelning av rättsfall till domare minskat antalet godtyckliga domstolsbeslut.

Trots ökad tilldelning av resurser till rättsväsendet återstår dock problem som minskar dess transparens, styrka och oberoende; regeringens stora inflytande i förhållande till parlamentet och fortsatt brist på åklagare och domare. Dessutom har ett antal lagar av avgörande betydelse för EU-inträdet ännu inte antagits – gällande regler för finansiering av politiska partier och handelsbolag, reglering av bisysslor för anställda vid domstolsväsendet och den senares oberoende samt, viktigast av allt, en ny myndighet för kontroll av högt uppsatta offentligt anställdas inkomster.

Från självförsörjning till marknadsproduktion inom jordbruket

Det rumänska jordbrukets småskalighet är en effekt av återprivatiseringslagar som kraftigt begränsat fastighetsarealerna och omfördelat mark till ett stort antal medborgare – många utan erfarenhet av jordbruk. Strax efter Ceaușescuregimens fall ockuperade jordbruksarbetare mark i protest mot det kollektiva systemet. Den politiska falang, bestående av före detta kommunister som tagit över makten, svarade med att tilldela kollektivarbetare och andra bybor egendomar på upp till 0,5 hektar för privat konsumtion (de tilläts ännu inte äga marken). År 1991, samtidigt som före detta ägare från tiden strax före kommunistperioden fick återta högst 10 hektar mark vardera, blev kollektivarbetare automatiskt ägare av egendomen de brukade. Även stadsbor tilldelades mindre fastigheter. Under 1990-talet återprivatiserades den

större delen av jordbruksarealen genom denna lag – med en återgång till ålderdomliga jordbruksstrukturer till följd. Idag är över en tredjedel av Rumäniens befolkning sysselsatt inom jordbruket. Till den siffran tillkommer stora andelar pensionärer och arbetslösa.

Ett viktigt krav Kommissionen ställer för att Rumänien skall bli EU-medlem 2007 är att de centrala och lokala betalningssystemen för europeiskt jordbruksstöd blir funktionella. Man efterfrågar även ökad produktivitet inom jordbrukssektorn. Mellan 1990 och 2003 minskade jordbruksproduktens andel av Rumäniens BNI från 22 till 13 procent, samtidigt som andelen jordbrukare ökade (!) från 28 till 35 procent av de sysselsatta.² Ett exempel på beroendet av jordbruket i Rumänien är att tillväxten, efter att ha uppnått 8,4 procent 2004, stannade vid 4,1 procent 2005 mycket på grund av att översvämningarna skurit ned jordbruksproduktionen. Kommissionens importförbud mot produkter från län som drabbats av fågelinfluensan riskerar att ge liknande effekter 2006.

Diskrepans mellan formella och reella förhållanden vad gäller MR

Internationella konventioner om mänskliga rättigheter (MR) har skrivits under och handlingsplaner har upprättats i Rumänien. Men verkligheten vittnar om att stora åtaganden för att stärka MR återstår. Antalet barn på institutioner har minskat men avsaknaden av stöd till mödrar som lever under svåra förhållanden (samt mödravårdscentralers fortsatta uppmuntran att överlämna barn till barnhem ifall mödrarna anses "olämpliga") gör att barn fortfarande i stor utsträckning hamnar på barnhem. Handikappade barn hålls ofta instängda. HIV-smittade barn är

speciellt utsatta och blir ofta utfrysta i skolorna, mycket på grund av okunskap och konservativa attityder bland de övriga barnens föräldrar.

1990 levde 100 000 barn på institutioner i Rumänien. Idag är staten vårdnadshavare av 80 000 barn – varav hälften bor hos fosterfamiljer. Senaste tiden har utländska adoptionsorganisationer fört en hätsk kampanj för att upplysa om förhållandena på barnhemmen, en kampanj som i och för sig är befogad eftersom missförhållanden på många håll kvarstår men som grundar sig på rumänska regeringens beslut 2001 att förbjuda internationella adoptioner. Orsaken till förbudet var i sin tur att de internationella adoptionerna inte utgått från barnets bästa utan styrts av ekonomiska intressen bland en grupp rumänska korruperade offentliga personer. Rent konkret innebar adoptionerna människohandel; barn såldes för stora summor pengar och sällan gjordes uppföljningar av barnens nya levnadsförhållanden. Den återrapportering som skedde var antingen bristfällig eller falsk, eller visade att barn i många fall sålts vidare eller utsatts för övergrepp. Vid kontroller kunde påvisas att vissa barn utsatts för sexuella övergrepp under flera års tid - utan att myndigheterna i de nya hemländerna ingripit. Fortfarande saknas information om cirka 1 300 rumänska adoptivbarn. I dagsläget utarbetar Unicef och Rädda Barnen adoptionsrutiner som, i enlighet med FNs barnkonvention, skall utgå från barnets bästa. Som ett led i arbetet hjälper man föräldrar med sociala, psykiska och/eller ekonomiska problem att själva kunna ta hand om sina barn. Omkring 9 000 barn överges årligen i Rumänien. Mödrarna är ofta unga flickor med bristande resurser eller psyko-sociala problem och som uppmanats av sköterskor att lämna ifrån sig barnen. Antalet gatubarn har minskat med ungefär 4 000 sedan 1990, men officiella siffror gör gällande att det finns ca 1 000 barn som fortfarande lever på gatan. Vidare är barnarbete vanligt förekommande, speciellt bland romer.

2005 invigdes decenniet för integrationen av romabefolkningen med pompa och ståt. Trots samarbete mellan romamyndigheten och regeringen, ökade resurser till integrationsprogram och åtgärder som exempelvis romska

---

² För en utförligare analys se Dawidson Karin E K (2005) "Redistribution of land in post-communist Romania", Eurasian Geography and Economics Vol.46, No.8, 2005, s.618-632.

skolinspektörer till stöd för romska skolbarn är de rumänska romerna fortfarande mycket dåligt integrerade i det rumänska samhället. Många romer saknar dessutom id-handlingar och har därmed inte tillgång till grundläggande medborgerliga rättigheter såsom utbildning, sjukvård och a-kassa.

Även om institutionell diskriminering mot romer minskat fortsätter den informella diskrimineringen, speciellt från polisens håll. Vad gäller fångvården präglas rumänska fångelser fortsättningsvis av trängsel, dåliga sanitära förhållanden och brist på rehabiliteringsåtgärder för de intagna. Psykvården lider likaså av avsaknad av behandlingsprogram och isoleringen av de sjuka hindrar deras integration och deltagande i samhället. I Rumänien har bristande förståelse för oliktankade inte enbart sina rötter i det gamla kommunistiska systemet. En majoritet av befolkningen hör till den romersk-ortodoxa kyrkan och den senare har ett mycket stort inflytande över normer och värderingar i samhället. Ett exempel på detta är att kyrkan i år, precis som förra året, organiserat massiva motdemonstrationer mot gay-pride festivalen i Bukarest.

Ökade tillslag mot människohandeln men de grundläggande problemen kvarstår

Kommissionen efterfrågade i oktober 2005 ökade åtgärder mot människohandeln i Rumänien som huvudsakligen är ett transitland. Sedan dess och fram till maj 2006 har omkring 10 nätverk upplösts, 567 människohandelrelaterade brott registrerats, 94 individer arresterats och 310 offer identifierats. Den rumänska kampen mot människohandel har förbättrats tack vare upplysningskampanjer hos gränspoliserna och ökat gränsöverskridande samarbete via en sydösteuropeisk polisenhet med högkvarter i Bukarest. Nyligen inrättades en rumänsk myndighet för förebyggande av människohandel och uppföljning av återintegrationen av trafficking-offer. Samordningen mellan olika myndigheter är dock dålig vilket ofta leder till ett allt för långsamt agerande. Trots förebyggande arbete, där särskilt International Organization for Migration (IOM) har gjort betydande insatser, fal-

ler fortfarande många offer för människohandeln. Enligt IOM rör det sig om ca 20 000 till 30 000 rumäner som årligen luras in i trafficking. Forskning visar att det inte enbart är de lågutbildade och fattiga som drabbas. I många fall är det kvinnor som, trots utbildning och språkkunskaper, inte ser några möjligheter till att försörja sig i landet och luras till att skriva under falska arbetskontrakt. Det är inte en fråga om att vara lättlurad (en uppfattning västeuropeiska domstolsutlåtanden tyvärr fortfarande ofta präglas av) - det handlar om att rumänska kvinnor i stor utsträckning diskrimineras både i hemmen och på arbetsmarknaden och att människohandlarnas "arbetsförmedlare" är oerhört skickliga. En av de taktiker som används går ut på att manliga släktingar (vanligtvis morbröder, farbröder eller kusiner) framför erbjudanden om "utlandsjobb" till kvinnliga släktingar. Tekniken är effektiv – eftersom flickorna har starkt förtroende för dessa män.

Långsamt återlämnande av konfiskerade bostäder

Återlämnandet av konfiskerad egendom har varit en långsam och konfliktfylld process i Rumänien. Enligt Kommissionen är kriterierna för när före detta ägare kan återta egendom *in natura* respektive när endast ekonomisk ersättning betalas ut fortfarande vaga. Dessutom finns ännu ingen lösning för hur rumänska staten skall kunna finansiera den enorma summa de utlovade ersättningarna uppgår till. Precis som med konfiskerad mark har återprivatiseringen av nationaliserade bostäder präglats av en allmän omfördelning som främst gynnat dagens brukare.³

---

³ Se Dawidson, Karin E K (2005) Geographic impacts of the political: Dealing with nationalized housing in Romania, *Political Geography* 24:5 2005, s.545-567; Dawidson, Karin E K (2004) Redistributing nationalized housing: Impacts on property patterns in Timișoara, Romania, *Eurasian Geography and Economics*

1995 kunde före detta ägare som fortfarande bodde i nationaliserade bostäder (vilket sällan var fallet) och som hade kvar rumänskt medborgarskap (inte heller särskilt vanligt) återta den del av egendomen de fortfarande brukade (vilket ofta kunde handla om enstaka rum i före detta privatägda villor). Samtidigt kunde hyresgäster köpa förstatligade lägenheter som inte återkrävts inom loppet av sex månader – genom att betala tio procent av marknadsvärdet till staten. Detta resulterade i en snabb övergång av konfiskerade bostäder till privat ägo, framförallt till hyresgäster.

Den politiska oppositionen bestående av något mer liberala partier än Iliescus anhängare och som idag bildar regering i Rumänien propagerade tidigt för ett mer generöst återlämnande. I egenskap av ledare för Demokratiska partiet samt Bukarests borgmästare 2004 förklarade president Basescu för mig att “i Rumänien innebär restitutionen en kamp mot staten”. Det var underförstått att “staten” i det här fallet var kommunister som klamrade sig fast vid makten - *och som själva var bosatta i de allra mest värdefulla nationaliserade bostäderna*. 2005 bad Kommissionen Rumänien att påskynda restitutionsprocessen, att ge företräde till återlämnande - inklusive före detta privat egendom som fram till dess definierats som “egendom av kollektivt intresse”, det vill säga byggnader som nyttjats av statliga institutioner, politiska partier, ambassader, konsulat etc. Senaste tiden har således den mer omfattande restitutionslag som togs fram av mittenpartierna när de bildade regering en period under 90-talet, men som ej implementerats korrekt under socialdemokraterna, fått ökad kraft.

Tro på framtiden

De flesta rumäner har idag stor tilltro till att EU-medlemskapet kommer att bidra med ekonomisk tillväxt och nya jobb. De senaste åren har tillväxten varit god (8,4 procent 2004, 4,1 procent 2005) och investeringsklimatet har förbättrats väsentligt; 2005 uppgick nettoinflödet av utländska direktinvesteringar till 6,6 procent av BNP. Många rumäner känner glädje över att omvärlden – efter att ha övergett Rumänien och accepterat landets isolering under diktaturen - fokuserar sin kritik på korruptionen i landet. Samtidigt finns det på många håll en oro över att man på nytt skall tvingas in i en superstat där rumänerna själva får allt för lite att säga till om. På den fattiga landsbygden är man rädd att utlänningar kommer att köpa upp den bördiga jordbruksmarken - som man själv inte har råd med. I Rumänien är 7,7 procent av arbetskraften utan sysselsättning men ungdomsarbetslösheten uppgår till 24 procent och långtidsarbetslösheten till 4,4 procent. Känsloerna är blandade inför EU-inträdet, men de senaste åren har man kunnat skönja en ökad framtidstro bland rumänerna kopplad till vad man tror att medlemskapet kan föra med sig.

45:2 2004, s.134-156; Dawidson, Karin E K (2004) Conflicts of interest in the restitution and privatisation of housing since the fall of socialism: The case of central Timișoara City - a problem of democracy? *Europe-Asia Studies*, 56:1 2004, s.119-141.

Levande historia i Estland

av *Ingmar Oldberg*

Forskningsledare vid FOI

E-post: ingmar.oldberg@foi.se

Länder som varit ockuperade och förtryckta ägnar sig naturligt nog mycket åt sin historia. Statliga kommissioner tillsätts för att utreda förbrytelser, historiska minnesmärken och museer inrättas, jubileer firas, statssymboler vårdas, orter och gator döps om. Historien blir lätt politiskt sprängstoff och leder ofta till tvister med den förövande staten. Så är till exempel fallet i Estland.

Estland fick som bekant förra året inget gränsavtal med Ryssland, därför att dess riksdag vid ratificeringen tillfogade ett förord, som hänvisade till Tartufreden 1920, och till senare dokument, varid den sovjetiska ockupationen och annekteringen 1939-40 nämndes. Ryssland tog det ovanliga steget att dra tillbaka sin signatur från det färdiga avtalet, eftersom man anser att ockupationen och anslutningen till Sovjetunionen gick lagligt till. Andra världskriget innebar slutet för den unga estniska staten (bland andra), men för Sovjetunionen och sedermera Ryssland blev segern i kriget en enande faktor och viktig komponent i den nationella identiteten, något som man fortfarande är mycket stolt över.

När jag och Sällskapetets ordförande i maj 2006 besökte Tallinn, pågick just tvisten om Bronssoldaten, ett krigsmonument i Tönismägi-parken, som rests 1947 för att hylla sovjetiska soldater som stupat i kriget. (En est lär ha stått modell.) Varje år brukar krigsveteraner, mest lokala ryssar, lägga blommor vid monumentet på segerdagen den 9 maj och estniska nationalisterna protesterar mot dem. Den 20 maj tillspetsades konflikten, då statyn under natten övermålad i de nationella färgerna vitt och blått och en större demonstration hölls, varvid talare (återigen) krävde att monumentet skulle flyttas till Ockupationsmuseet. Bland demonstranterna märktes Tiit Madisson, tidigare dissident och utvisad till Sverige, numera Holocaust-förnekare och en av ledarna för Estlands nationella rörelse, samt Aleksander Einseln, Estlands före detta ÖB. Bland monumentets försvarare syntes den sovje-

tiska Interfrontens ledare Vladimir Lebedev. Följande dag demonstrerade enligt uppgift 150 ryska bloggare vid monumentet, och den ledande ryska tidningen Vesti Dnia (före detta Sovetskaja Estonija) hade rubriken "På randen till inbördeskrig".

Bronssoldaten i Tallinn

Foto: Ingmar Oldberg

Striden fördes upp på toppnivå, då premiärminister Andrus Ansip i ett radiotal den 22 maj deklarerade att monumentet nu blivit en symbol för sovjetisk ockupation och borde flyttas.

Han fick dock mothugg inom koalitionsregeringen, då Centerpartiets ledare Edgar Savisaar, för närvarande ekonomiminister, deklarerade att Bronssoldaten borde stå kvar, därför att annars skulle det bli mera bråk. Stadens styrelse domineras av Centerpartiet, som får en stor del av sina röster från ryska väljare, och monumentet står på staden Tallinns mark. Under sommaren instruerade Ansip därför sin justitieminister att införa en

lagändring så att monument av nationell betydelse skulle komma under regeringens kontroll.⁴ En kompromiss föreslogs av socialdemokraten Thomas Ilves, före detta utrikesminister, delegat i Europaparlamentet och tung presidentkandidat. Han menade att monumentet borde stå kvar men ges en ny innebörd, så att sovjetmakten inte glorifierades. Striden om Bronssoldaten torde alltså fortsätta.

Staden Narva vid gränsen till Ryssland illustrerar andra aspekter av Estlands historia och olika förhållningssätt till den.⁵ Staden är mest berömd för det medeltida Herman-slottet, som byggdes ut till en av det svenska världets största fästningar under bland annat Erik Dahlbergs ledning i slutet av 1600-talet. Innanför de kilometerlånga fästningsvallarna byggdes en fin barockstad med ett vackert rådhusorg. (se bildspel i www.pronarva.ee)

På andra sidan floden Narva ligger den ryska fästningen Ivangorod, som började byggas av Ivan III 1492 som försvar mot först Livländska orden och senare

Rådhuset i Narva

Foto: Ingmar Oldberg

svenskarna. Under mellankrigstiden låg bägge fästningarna inom Estland.

Vid den sovjetiska återerövringen av Estland 1944 förstördes slottet och cirka 90 % av den gamla staden. Floden blev nu gräns mellan Sovjetestland och RSFSR. Under efterkrigstiden lät sovjetmakten resterna av den gamla staden förfalla trots att restaurering varit möjlig (jfr Gdansk osv.) Till slut röjde man undan ruinerna och lät i stället bygga fula grå trevåningshus, som kom att kallas 'chrusjtjovki'. Kvar av den gamla staden blev bara skalet av rådhuset, som omvandlades till ett pionjärspalats, och delar av slottet, som började renoveras. Vid slottsmuren inrättades ett segermonument, på torget framför slottet upprestes den obligatoriska Leninstatyn och i den angränsande avenyn den sedvanliga Pusjkin-bysten. Staden förlorade sin estniska prägel och blev en typiskt sovjetisk industristad dominerad av ryssar.

När Estland blev självständigt igen 1991, kom också en ny inställning till historien. Rådhusets fasad renoverades, och utgrävningar av platsen för det gamla börshuset vid torget gav upphov till planer att bygga upp det igen. 2002 bildades stiftelsen Pro Narva med syfte att ge staden tillbaka sitt gamla centrum. Dess första projekt var att restaurera rådhusplatsen och ersätta asfalten med stenslaggning. För detta ändamål påbörjades en donationskampanj, genom vilken donatorer får bekosta stenar med nummer, text, bild eller fingeravtryck. Sedan ges en bok ut med karta över stenarna.

I Herman-slottet har Narvas museum inrättats och renoveringen har tagit fart. Museet har blivit en av stadens största arbetsgivare och är dess främsta sevärdhet, dit skolklasser bussas från hela landet. Böcker och broschyrer har tryckts på flera språk. Slottet med dess fina läge vid floden med den ryska borgen mitt emot har blivit en symbol

⁴ En annan anledning till detta initiativ var planer i staden Narva att sätta upp ett monument över Peter I. Ansip ansåg detta vara stötande eftersom tsaren gett order om att jämna Narva med marken och deportera invånarna.

⁵ För mer aktuellt om Estlands förhållande till Ryssland och om Narva, se den utmärkta bloggen <http://vilhelmkonnander.blogspot.com/2006/05/estonia-stalemate-in-russian-relations.html>

för det nya Estland och avbildas på frimärken och femkronesedlar.

I övrigt har Leninstatyn flyttats från torget till ett hörn av slottsgården. På muren intill har man satt upp en liten plakett som hyllar finska soldater, som dels kämpade under Karl XII i slaget vid Narva 1700, dels hjälpte Estland i befrielsekriget 1918-1919. Monumentet med det svenska bronslejonet, som invigdes av prins Gustaf Adolf 1936 till minne av segern vid Narva, har åter ställts upp i närheten. (Det är en mindre kopia av Bronslejonet på Lejonbacken i Stockholm). Intill den sovjetpräglade järnvägsstationen, som numera för en tynande tillvaro, finns ett nytt minnesmärke över de narvabor, som drabbades av repression från juni 1941 till 1949. Detta syftar nog främst på alla de ester som förvisades österut vid dessa ändpunkter men innefattar också offren för den nazistiska ockupationen 1941-44.

Narva är alltså värt ett besök inte bara för svenska militärhistoriker utan också andra som är intresserade av historiens vingslag och kampen om historien i Estland. Förresten finns det nu en direkt båtförbindelse mellan Finland och Narva-Joesuu.

Några kommentarer till Pål Kolstøs rapport *Nasjonalisme og økonomisk konkurranse i Russland*.

Av *Joachim Philipson* och *Per-Arne Bodin*⁶

E-post: joakim.philipson@sh.se
pab@slav.su.se

Nationalism är ett begrepp som aktualiserats i Europa i samband med sovjetväldets och Jugoslaviens sönderfall. Kolstøs grundtes att nationalism ofta inte bara, som annars hävdas, har med identitet utan också med ekonomiskt intresse att göra, låter mycket vettig. Att betrakta nationalismen i ett bredare perspektiv och försöka se bakom den nationalistiska retoriken är inte bara lovvärt, men helt nödvändigt för att förstå de processer som ägt rum i Europa under de senaste 25 åren. Samtidigt så finns det många frågor som kan ställas till den korta presentationen i *Bulletinen*.

Kolstø menar att nationalismen är ett sent begrepp som massrörelse i Ryssland. Det är nog sant att koppla den till Alexander III, men innan dess fanns ju den slavofila rörelsen som ju är klart rysk-nationalistisk och i alla fall hos vissa företrädare med tydliga antisemitiska drag. Om slavofilismen skall kallas en massrörelse det är väl osäkert, men den hade en stor betydelse för den ryska idéutvecklingen, det är klart. Annars är ju nationalism ett krångligt begrepp när det gäller Ryssland eftersom imperiet och inte nationen har varit det viktiga för de ryska tsarerna. Men författaren förenklar saken litet väl mycket (en kanske orättvis kommentar med tanke på att det är ett work in progress).

Det fanns tydliga utslag av nationalism och judeofobi i Ryssland också före 1881 - det räcker

---

⁶ Joachim Philipson är doktorand vid Södertörns högskola. Per-Arne Bodin är professor vid Stockholms universitet.

med att läsa exempelvis Ivan Aksakov i Den' 1864, Avgust 8. - *Chto takoe "Evrei" otnositel'no kristianskoj tsivilizatsii?* I denna öppet judefientliga (för att inte använda ordet "antisemitiska") artikel, en av flera i en lång rad från Aksakov (denna artikel är i själva verket en av de mildare), vänder han sig främst mot de judiska s.k. "progressisterna", intellektuella sekulära judar som avsagt sig den egna religiösa traditionen, men som ändå inte - såsom Aksakov önskar, eller närmast kräver - vill anta kristendomen, och som obstinat valt att stå utanför det kristna samhället, samtidigt som de gör anspråk på fulla samhällsliga rättigheter. För Aksakov är saken mycket enkel; eftersom religionen är det enda särskiljande draget här, några väsentliga yttre olikheter kan han inte se, så skulle det räcka med att judarna antog den kristna tron för att de fullständigt skulle "sammanflyta" med de omgivande kristna folken, och då funnes inte längre någon "judefråga" att diskutera. I annat fall är dessa konfessionslösa judar dömda att förbli "amfibier" utan nationalitet, utan religion och utan moral.

Man kan också ifrågasätta, som hävdas, att man tidigare alltid valde den bäst kvalificerade till offentliga tjänster, oavsett nationalitet. Från läsning av klassisk rysk 1800-talslitteratur kan man kanske sluta sig till att det förekom en inte obetydlig korrupktion inom ämbetsmannakåren. Och så länge vissa minoriteter, däribland judar, hindrades i sin rörelsefrihet ("Pale of Settlement" existerade ju fortfarande in på 1900-talet) kunde de knappast konkurrera om jobben på lika villkor.

Dessutom är det väl osäkert i vilken grad judarna så mycket konkurrerade om jobben med ryssar, de var helt enkelt i stor utsträckning verksamma i skilda delar av samhället. Jordbruk gentemot handel, hantverk och krogverksamhet. De antisemitiska köpmän som det talas om i artikeln var det inte möjligen väletablerade köpmän i staden som inte egentligen kände något eget hot mot sin verksamhet? Kanske var konkurrensen hårdare mellan judarna och andra minoriteter, som grekerna i Odessa? En annan sak är ju universitetets numerus clausus, här kan frågan om konkurrens om arbete ha varit ett viktigt hänsyn, men varför drabbade det då inte till exempel tyskarna?

Det är inte heller säkert att Kolstø's slutsats att antisemitismen i Ryssland var ett fenomen som

växte fram underifrån och spred sig uppåt är korrekt. Redan Ivan Groznyj utfärdade ju dekret mot judars besök i Moskva. Och nog fanns det en aristokratisk judeofobi också innan Alexander III, (vilket Aksakov är ett exempel på).

Skall man finna ekonomiska och sociala intressen bakom nationalismen kanske det är fruktbarare att leta hos minoritetsbefolkningarna själva, snarare än i det dominerande storsamhället. För de förtryckta minoriteterna (eller länderna) kan nationalismen ha tjänat, åtminstone till en början, som en slags försvarsstrategi, för att mobilisera mot förtryckarna (så t.ex. i Polen 1863, sionismens framväxt på 1880-talet, - och palestiniernas motståndskamp mot Israel i modern tid, Baltikum 1980-talet).

Något som väl också talar emot intressekonflikter är ju att den tyskbaltiska adeln hade ett stort inflytande i det ryska imperiet och där fanns det ju verkligen en konflikt om arbeten. Tyskarna blev först ifrågasatta under första världskriget då Tyskland var Rysslands fiende på slagfältet, om man inte ska nämna Lomonosovs fientliga inställning till det tyska partiet i Vetenskapsakademien eller avogheten mot tyskar i 1800-talets skönlitteratur.

När det gäller de nya språklagarna i framför allt Baltikum så kan naturligtvis, som Kolstø menar, konkurrensen om arbete vara en komponent som dikterar språklagarna. Det förefaller nog ändå vara en av de mindre orsakerna och helt överskuggas av identitetsfrågan, bevarandet av nationen och dess sammanhållning med hjälp av språket, men naturligtvis finns här också frågan om att utestänga ryssarna.

En helt fundamental fråga i sammanhanget är vem det är - de styrande eller folket - som producerar nationalismen. Här kan nog svaret snarare vara att förhållandet är reciprokt. Om vi tar utvecklingen på Balkan så kom den etniska mobiliseringen uppifrån och spreds nedåt. Så framgick det i alla fall i rapporteringen på 1990-talet. Det ekonomiska intresset för en enskild familj att bli av med grannen och kunna ta över hans åkrar fanns säkert, men de ekonomiska konsekvenserna för nationen och staten av krig och sönderfall i små länder var förödande.

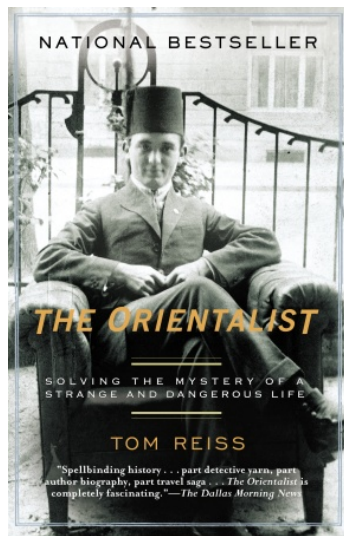
Det kan nog bli lika fel att sätta de ekonomiska orsakerna i centrum för nationalismen som att se

den som någon urkraft. Vad man kan vara överens om är att det är ett mycket komplext fenomen som ofta förenklas och att ett projekt som vill sätta in nationalismen i ett bredare sammanhang därför är mycket intressant och välkommet.

Bokanmälningar

Tom Reiss

The Orientalist. Solving the Mystery of a Strange and Dangerous Life. New York: Random House 2006 (2005), ISBN 0-8129-7276-7, 447 p.

I min tonårsbokhylla fanns några böcker jag gärna återvände till. De handlade alla om Kaukasus: Sven Hedins *Från Pol till Pol* med en skildring av Nobels imperium, Viola Wahlstedts *Jag älskade Volodja* från 20-talets ungdomligt entusiastiska och multietniska oljestad Baku och – i ett

förgyllt kartongband - Essad Beys *Kaukasus tolv belyggheter*, Lars Hökerbergs bokförlag, Stockholm 1931, troligen inköpt för några kronor under en antikvariatrund. På baksidan intygar prof. Carl Skottsberg att ”Essad Bey är en tvättäkta oriental med Österns mystik i blodet”. Att allt inte var vetenskapligt underbyggt insåg nog även en gymnast, men läsningen väckte en lust för vidare forskning, som dock tedde sig omöjligt i det sena 1950-talets geopolitiska klimat. Helt lämnade jag dock inte intresset för Kaukasus. En geografexkursion dit 1978 ordnades visserligen av Intourist, men vi lyckades dock tack vare kontakter med lokala geografier att ordna besök som låg utanför statsturismens standardrutiner. I Baku besökte vi utöver Ap-sjeronhalvöns rostsvarta oljefält även en slamvulkan, gjorde en otillåten vandring i den svarta sta-

den på fåfång jakt efter Nobels spår, gläntade in i tyska kyrkan – då omvandlad till tryckerilager. Dessutom bevistade vi ett utslag av dåtidens påkallade vänskap mellan folken: En föreställning av den armeniska nationaloperan Sajat Nova – på azerbajdzjanska! – i ett pubiktomt operahus; byggnadsminne från den tid som Essad Bey skildrar i sina böcker. För det fanns fler titlar av Bey på svenska. Ett sådant exempel är *Deras härlighet var stor- Minnen från landet i Öster, som flödar av guld, olja och blod*. Och åtskilliga andra titlar finns på många av de större språken.

Men vem var Essad Bey? När jag långt senare berättade för en humanist om mitt intresse lånade hon mig en liten bok av Kurban Said, *Ali och Nino*, med handlingen förlagd till samma område. Det slog mig då aldrig att Kurban Said och Essad Bey kunde vara samma person. Det var Tom Reiss som gjorde det förhållandet tydligt för mig.

Tom Reiss hamnade via Kurban Said in i ett av 1900-talets underligare livsöden, vilket inte vill säga lite. I Azerbajdzjan gäller Kurban Said som en av landets få erkända författare och olika rykten florerar om författarens riktiga identitet. Genom att följa spåren uppdagade Reiss att båda pseudonymerna pekade mot en viss Lev Nussimbaum, född 1905 i Baku, som son till en välbeställd men inte stormrik judisk oljehandlare och en rysk-judisk revolutionär som begick självmord. Med Nussimbaums enorma författarproduktion och de fåtaliga vittnen som ännu existerar följer Reiss en livsväg som börjar i ett multietniskt och multireligiöst Baku men som av första världskrigets komplicerade rollspel fortsätter i den rysk-kaukasiska exilen i det osmanska Konstantinopel som förvandlas till det turkiska Istanbul, via Paris till den ryssländska diasporan i Berlin, där Lev Nussimbaum anlägger muslimsk identitet som Essad Bey och brådmoget skriver i ryska tidskrifter. Som dyrkare av en upplyst monarkism distanserar han sig från många av sina skolkamrater, agiterar för kejsardömet och mot Stalin och glider in i förnazistiska kretsar för att, när hans ursprung blir alltför bekant, förflytta sig till Österrike, och, efter Anschluss till det länge anti-antisemitiska Italien, där han utsvulten dör i kallbrand 1942 just när han med Ezra Punds hjälp skall debutera som orientexpert i italiensk radio.

Tom Reiss bok är som en Da Vinci-kod fast sann, åtminstone nästan. Ur alla egendomliga detektivfynd längs vägen är det några detaljer som ger en påminnelse om en annan värld:

- Den relativa toleransen i det ryska imperiets mötespunkt mellan tradition och modernism i oljebaronernas Baku, skildrad även i Robert Tolf's bok om Nobels oljeimperium.

- Den typ av judisk orientalism, som i Edvard Saids hegemoniska orientalistbild har försvunnit. Denna judiska orientalism finns i Sverige bevarad i synagogorna i Stockholm och Göteborg och i Levertins diktning, men nämns också i Fredric Bedouires *Ett judiskt Europa*. En orientalism som inte var kolonial utan som såg judarna som närbesläktade med den muslimska Orientens folk. Det passade uppenbarligen inte in i Saids dikotomi.

- Den ryska diasporan i Berlin som gisslan i spelet mellan Weimartyskland och Sovjetunionen och inte minst de ryska judarnas och de ryska antisemiternas roll.

I en värld där de geopolitiska realiteterna förändras måste individer välja – ”exit or loyalty”. I Sverige hoppar det sovjetiska legationsrådet Sergius Dmitrievsky av 1930, skriver en hagiografisk bok om Stalin och några år senare en lika hagiografisk bok om Hitler. Han överlever kriget med ströjobb åt Japans ambassad som Sovjetexpert, hamnar i total isolering efter fredsslutet men räddas till arkivjobb med Novgorodhandlingarna på Riksarkivet och dör på sextioalet i en stuga i Jakobsberg. Essad Bey, alias Kurban Said, alias Lev Nussimbaum, ligger begravd enligt gammal osmansk sed intill en begravningsplats i Positano.

Förresten, intill Kaukasus tolv hemligheter står en annan bok; Imam Raguzas *Kaukasien min fosterjord*, Dagens böcker, Malmö tryckt i Lovisa 1944. I slutordet en önskan om en kaukasisk federation ingående i den nyordning som skall ersätta sovjetstyret (med ett annat). Så blev det inte. 1944 tvångsförvisades många av de kaukasisiska folken under stora människoförluster. Men vem var Imam Raguzas?

Thomas Lundén

Professor i kulturgeografi vid Center for Baltic and East European Studies

E-post: thomas.lunden@sh.se

Leif Kihlsten In Memoriam

Leif Kihlsten gick bort igår efter en längre tids sjukdom.

Visst, när någon man känner är svårt sjuk vet man att det kan komma ett dödsbud. Men det är först när det faktiskt kommer som den verkliga saknaden infinner sig. Därför har tankarna igår och idag irrat sig tillbaka till stunder som aldrig kommer åter.

För min del handlar det mest om ett antal gånger då Leif och jag nött samma tv-soffa för att försöka samsas om en bild av det sönderfallande sovjetsamhället eller det återuppståndna Ryssland. Ett par gånger delade vi också samma föreläsningssal och dessemellan hade vi många goda samtal då jag alltid lyssnade med samma glädje på Leifs ivriga och engagerade röst. Ni som inte träffat Leif, men läst hans ofta långa, vindlande inlägg på denna lista (inte sällan försedda med en ursäkt på slutet för att han inte förmådde begränsa sig...), kan nog föreställa er hur hans föreläsningar kunde bli. Flödande, infallsrika, ibland med rejäla avvikelser från ämnet - men aldrig tråkiga.

Den som sett Leif i teve vet att han ändå ägde förmågan att begränsa sig. Hans popularitet som teve-analytiker kom sig av att han behärskade den svåra konsten att få något sagt med egna ord även om han inte hade en hel föreläsning till sitt förfogande. I den rollen balanserade han väl mellan kunnighet, inlevelse och en lagom dos reservation för det man inte kan veta. Äkta och klädsamt.

Det som i varje situation bar upp Leifs framställningskonst var hans okuvliga entusiasm för ämnet. Han älskade Ryssland. Han älskade att läsa ryska. Han älskade att förmedla sin kunskap om landet, om dess försvarsmakt, om dess människor.

Hans röst kommer att saknas.

Jag kommer alltid att minnas den.

Malcolm Dixelius

En entusiast vi kommer att sakna

[...] Till det [Malcolm Dixelius] skrev så väl vill jag tillfoga Leifs utomordentliga pedagogiska förmåga. Det han hade så djupa kunskaper om förmådde han formulera så konkret och lättbegripligt - en sällsynt förmåga bland Rysslandskännare, något för oss andra att avundas! Vad som mest utvecklade denna förmåga hos honom vet jag inte, om det var många år i det militära eller om det var hans roll som informatör åt jäktade politiker. Men vi ska också alltid minnas hans goda, varma ögon, tålmod och lugna röst. Sverige och världen behöver fler som han, för relationerna mellan Ryssland och Väst. Må han få efterföljare, gud ska veta att de behövs. Pust zemlja budet jemu puchom.

Staffan S, vid Volgas strand i Nizjnij Novgorod, vemodig men tacksam att ha varit Leifs Vän

Jag beklagar djupt Leifs bortgång. Leif var chef under min tid på Tolkskolan och mycket uppskattad som sådan. Sedan har jag många gånger under årens lopp träffat Leif, på Källviken, vid repetitionsutbildning och på olika MT-möten och alltid haft mycket stort utbyte av hans sällskap. Trots sin stora umgängeskrets hade han alltid tid att prata även med vänner och bekanta som inte hade någon särskild position. Som föredragshållare var Leif ju enastående och många, många, både tolkar och andra, har undervisats och underhållits av honom. Det är svårt att tänka sig att han nu alldeles för tidigt är borta.

Per Åberg

Synd på en snäll människa, en hedersman. Så har ytterligare en profil med anknytning till tolkverksamheten och Tolkskolan lämnat oss.

Jag träffade Leif måhända tidigare än någon annan på TolKS och det flera år innan han blev ett begrepp för lärare och elever på skolan. TolKS deltog då - det bör väl ha varit i slutet på 60-talet eller början av 70-talet - i en stabsövning någonstans i

Upplandsskogarna, då en kapten vid ingenjörstrupperna kom fram till mig och sade, att han hört att det deltog rysktalande elever i övningen och han undrade om han kunde vara med som figurant i deras övningar, eftersom han kunde "lite ryska".

Det var givetvis ett erbjudande som man gärna tackade ja till. Att eleverna på TolKS skulle få tillfälle att öva sig på andra än sina egna kamrater var ju alltid tacknämligt. Jag minns från det tillfället speciellt Leifs mjukhet och ödmjukhet och den sympati han väckte. Det dröjde några år tills vi hörde av honom igen. År 1974 dök han åter upp i Uppsala och då som chef för Tolkskolan, en tjänst han upprätthöll till 1979. Inte för inte var Leif, som nämnts, officer inom ingenjörstrupperna och vad han inte visste om sovjetisk militär ingenjörsmateriel var inte värt att veta. Småningom växte det fram pärm efter pärm med bilder och textmaterial om alla typer av sovjetiska broläggare, dikesgrävningssmaskiner, pontonbroar - pärmar som också distribuerades till eleverna och som eleverna förväntades ta aktiv del av. Sigvard Lindqvist och jag hade fullt sjå med att komplettera den speciella ingenjörsterminologin med lite vanligare och "normalare" militärterminologi - och ett och annat civilt ord. Skolan fick på Leifs initiativ ett ordentligt diabildsarkiv, där ingenjörsmaterielen givetvis fick den plats den enligt honom förtjänade. Inspirerad av det som "satt i väggarna" fortsatte Leif att samtidigt förkovra sig i ryska och intressera sig för Sovjetunionen och Ryssland och det blev väl snart ganska uppenbart, att han nog var mer av humanist än en utpräglad officerstyp, broläggningssbandvagnarna till trots. Och det är väl egentligen inte heller i första hand man minns Leif som militär chef utan som en snäll - ibland alltför snäll - fadersgestalt för skolans elever och en något splittrad och därför även aningen tankspridd gestalt. Man får förmoda att det inte var med någon större entusiasm han 1979 lämnade den något halvcivila tillvaron på TolKS för att fullgöra en "obligatorisk" tjänstgöring som kompanichef på Ing 1 - detta för att inte helt ramla ur rullorna (att vara chef på TolKS var nämligen på den tiden inte speciellt karriärbefrämjande) och han slutade sin aktiva tjänst som officer som överstelöjtnant.

Det var emellertid efter året på förband som Leif verkligen kom till sin rätt. Hans omfattande

kunskaper om Sovjetunionen och dess olika folk, dess problem och möjligheter och hans medryckande framställningssätt gjorde honom till en synnerligen uppskattad expert och föredragshållare, som inte bara Försvarshögskolan, en rad militära skolor och föreningar samt FOA förstod att utnyttja. Sålunda kallade t ex dåvarande försvarsmministern Anders Björk honom till sig som sakkunnig. Talrika resor till Sovjetunionen dess olika efterträdarstater gav Leif ytterligare material och det dröjde inte länge förrän massmedierna, främst TV, bad honom om hjälp att kommentera det som pågick i det stora grannlandet i öster och sedermera i de länder, som kom att ingå i OSS. Hans expertis kom särskilt väl till pass inte minst under de turbulenta åren då kommunistregimerna föll i Europa 1989 och Sovjetunionen upplöstes 1991. Nu får vi tyvärr inte se honom i rutan och höra hans lugna och sakliga kommentarer mera. Han efterlämnar ett stort tomrum.

Jan Erik Walter, kollega på Tolkskola i Uppsala

Leif var för mig en glad gamäng som gjorde många människor lyckliga med sin humor och sin kunskap. Jag, och min familj, glömmer aldrig hans sångaftnar och hans berättarkonst om Sovjetunionen och Ryssland i Källviken. Mycket värdefull kunskap och klokskap har gått förlorad.

Per-Olof Egli, f.d. elev från Tolks

...varje gång som jag såg, hörde eller läste något av Leif blev för mig en bokstavlig njutning eftersom han hade ett så sällsynt begripligt, mycket generöst och utomordentligt professionellt sätt att dela med sig av sin egen Kunskap med stort K samtidigt som han förmedlade en sådan himla trevnad

Seve Ungermark, Seniorkonsult, f d radio- och TV-reporter

Bulletin Nr 1-2/06

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Huddinge 2006

Redaktör och ansvarig utgivare: Andreas Johansson

Bulletinen utkommer med ca 4 nummer per år och kan rekvireras från Andreas Johansson

Andreas.Johansson@sh.se

Tel. 08-608 44 27

Postadress: Andreas Johansson, Alfred Nobels allé 7, ME109, 141 89 Huddinge

Bulletinen finns också tillgänglig på hemsidan för Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien: <http://www.sallskapet.org>

Tidigare nummer finns på adressen: <http://www.sallskapet.org/bull/bullreg.html>